

Helynévtarlózások.

Cikádor. Régi híres (1141), a török világban nyomtalanul elpusztult cisztercita apátság *Bátaszék* helyén. (*Békefi*: A cikádori apátság története). Többféleképpen írták: *Sicodor*, *Sekudvor*, *Chichador*, *Chykador* stb. azután *zek*, *zeek* és „monasterium de *Czykador* quem locum vulgus *zek* appellare solet”. E szerint tehát *Cikádor*-t köznyelven *Szék*-nek mondják. Hogy mi a *szék* szó jelentése, nyomban látni fogjuk. *Békefi* úgy érezte, hogy ez a szó benne van a *Cikádor*-ban, de a széksóval hozta vonatkozásba. Micsoda már most a *Cikádor*? Megfejtése szerintünk egészen egyszerű.

Volt 1) *cikafa* szavunk, mely „a nép nyelvén” *tul*-t (tölgyfát) jelentett. (*Gombocz*: M. Nyelv X. 17). Erről a kihalt szóról az *Etym. Szótár*-ban az van, hogy az csupán egyetlen adat (1353-ból), hangalakja se biztos, eredete pedig ismeretlen. Ugyanezt olvassuk u. ott a 2) *Cika* (1137) férfinévről is. Egy 3) köznévi *ciká*-ról a *Tájszótár* azt mondja, hogy jelentése bizonyos vidéken a. m. *csira*, *torzsa*.

Ha az *Oklevél Szótár*-ban lapozgatunk, ott ilyen adatokat találunk: a határ húzódik „ad arborem *cegufa* (= *székfa* 1193)”; „ad arborem *Tul*, *zeekfa dictam* (= tölgy *székfa* 1320)”; „ad unum *zeek*”, máskor *Scekfa*, mint határfa, egy ízben mint birtok (*Kovács*: Index); azután „in loco *Cicadoroso* vulgo *zarvaszeek* vocata.”

Sebestyén Gyula a *székfát* határfának magyarázza (*Ethnographia* 1897.—154). Világos azonban, hogy a tölgyfát mondták *székfának*, vagy a tölgyet (fa nélkül) v. ő som, cser. iba, czigle stb.) *széknek*.

A *ciká*-ban is benne van a *szék*, mégpedig a következőképpen: *Horger* kimutatta, hogy a sarj v. torzsa jelentésű *cika* a *szék* szóból származott (M. Nyelv XI. pld. tojás *széke*, káposzta *széke*, vagy a régebbi geográfiákban a Föld *széke*, azaz *magja*). A *cika* tehát egy önállóított birtokos személyragos alak. (Érdekes, hogy a diófát is hívták *székesdiónak* M. Nyelv X. 38.) Ez a *cika*, vagy *sarj* tehát, amiből az új növény „*kicikázik*”, a mi esetünkben úgy látszik a *makk*-nak (régiesen *mok*, *mak*, többesben *makok*) felel meg, mert a *mak* régebben annyit is jelentett, mint *fasarj*, *fabimbó* (*Tört. Szótár*), de *makot* is, pld. „*maknak idején*” (M. nyelv XI. 129). Valamint aztán *cikát* mondtak *cikafa* helyett, éppen úgy mondtak és mondanak *makkosfát*, *makkfát* és *makkot* tölgyfa helyett. *Mak*, *Makod*, *Makó* (pld. *Kolozs m.*, nem *Mákó*), *Makk*, *Makkos*, *Makkod* és egyéb ilyen képzésű helyneveink pld. *Makfalva* ebből származnak. *Cika*, *szék*, *makk* és *tölgy* ilyenformán tartoznak össze és váltogatják egymást. A tölgy v. *szék* jelentésű *Cikádor* helynevünk már

most így alakult: *Ciká+d+or* (az *a* a képzés után megnyult). Növényneves analógiát ugyanilyen képzőbokkal csak egyet tudok felhozni: *Som+od+or* (Somogy, Komárom, Pozsony). *Sebestyén* említ egy *Chigad* helynevet 1212-ből.

Tölgy nevű községünk volt, elsősorban ugyancsak Tolnában a XIV. sz. elején prépostsággal *Dombóvár* vidékén, *Cseri* és *Çseres* falukkal a közelben; azután Sopronban, Békésben, Esztergomban; *Chyka* ugyancsak Tolnában *Kurd* vidékén s szintén cisztercitaké volt, egy másik *Chyka*, (*Chika*, *Chicu*) Csanádban Nagylaktól nyugatra, talán ebből lett a későbbi *Chug*; *Czyka* bácsban (közelében *Cserefalva*, talán a mai szántái *Cserik* dűlő), *Czika* dűlőnév Udvarhelyben (*Pesty*: Helynevek), *Czikepatak*-, *nyire* és *falva*. Veszprémvársány mellett is telepített a bakonyi ispán a papok földjén egy *Chykator* (ma *Sikátor*) vagy *Dombótelek* nevű falut. *Sikátor* van *Cserenyé* (Veszprém) szomszédságában is.

Hogy a *cika* a régiségben általánosan használt személynév volt különösen szolganépek között (pld. *Cyka* v. *Cykor* 1137, *Cuka*, *Ciku* 1152, 1294 stb. az elsőhöz v. ö. *Chyd*, *Chyda*. *Chydu* 1211—1237, vagy *Chicha*, *Chychir* 1211 stb.), nem lep meg bennünket ha tudjuk, hogy *Som*, *Füz*, *Tölgy*, *Makk* stb. nevet is adtak egyeseknek, amiből könnyen váltak helynevek. Hogy *Czike* v. *Czika* ma is élő családnév (pld. *Alapi*: Komárom m. nemes családai) bizonyára sokan tudják. Érdekes, hogy Johannes de *Cykador* 1334, következő évben Joh. de *Cyke*-nek van írva. De éppen így találkoztunk *szék* nevű emberekkel is (pld. *Seca*, *Secud*, *Secéh* 1086, *Zeka*, *Zekas*, *Zekes*, *Zica*, *Zicus* stb. 1211.)

Természetes már most, hogy *Szék*, *Széki*, *Széka*, *Székás*, továbbá belőlük képzett és velök összetett helyneveink sok van szanaszét, hazánk különösen dombos-erdős vidékein, ahol alföldi *szék-szék*et, tehát ebből alkotott helynevet nem kereshetünk, sem másféle *szék*-kel (jogi személy) vonatkozásba nem hozhatjuk. Csak egynéhány példát: Ismét Tolnában a *cikáktól* nem messze *Simontornya* és *Szakcs* vidéken volt négy *Székely* (*Zekul*, *Zekel*) nevű községünk. Kettő ma is megvan belőlük. Ez szerintünk alkalmasint olyan képzés, mint *Geszt-el*, *Som-tól* és *Tök-től* a gesztenyéből, somból és tökből. A sárosi *Szlatvina* neve korábban *Zee*k, aztán *Zee*kfalva és *Zek*el falva volt, máshol a *Zek*h telek, *Zek*el telek és *Szék*ed. (Tagányi: Ethnogr. I. 220. Nem akarok itt kitérni sem az ő *Székely* népnév-magyarázatára, sem *Sebestyén*-ére, sem *Karácsonyi*-éra, aki különben jól meglátta, hogy az anyaországi *Székely* helynevek mind erdős vidékre esnek, mert erre illetéktelennek tartom magamat, de annyi valószínűnek látszik, hogy az általuk összehordott helynévanyagot revízió alá kell fogni. A balatoni *Szék*telők, a békásmezei és más vidéki *Szék*mál szőlőhegyek mindenesetre figyelemzettők lehetnek). Sárosban volt *Tölgy*szék a *Szekcső* patak mellett (ennek párja lehet a csanádi *Szék*elszék), *Zarándban Szék*eshel falva (*Szék*hel = *Szék*ely falva?), a csanádi *Chyka* vidékén *Szék*elyszeg. *Ács-Gönyöd* között van *Szék*telek, nem messze tőle *Makk*. Jó példa még *Csúza* mellett *Szék* (Komárom), mert ugyanott van *Szék*ág (= patakfő) patakis. Ugyanilyen pataknevű gyakori hegyvidékeinken pld. *Belényes* mellett. Ugyancsak Erdélyben (*Kraszna*, *Hunyad*) járat csak a *Szék*patak, *Szék*es patak, *Szék*udvar és *Szék*es helynevek (*Szék*aszó = *Szik*aszó tehát itt nem a, m. *szék*es, *szik*sósvölgy *Pa*is,

M. Ny. VIII. hanem tölgyaszó). Hogy tölgy-ből alkotott helynevek itt otthosnak, köztudomású. Zalában Székes falu másik neve Tölgyes.

Még csupán annyit, hogy a rábai erdőöröknek is volt egy Székás nevű birtokuk a XIII. sz. elején [v. ö. Székfél és Berekfél helyneveket] s talán Szekszárd neve is idetartozik (= Szék+szár+d, v. ö. pld. Külső Szár. Kézai magyarázata nem állhat meg) esetleg Szekcső-é is (Zakchw = Zekchw = Zeklech = Zekelech kicsinyítő alakok. Anonymus ezt Zecuseunak, vagyis Széküsü-nek Székes-nek írja; a Kalán nembeliek ősi birtoka már 1240-ben. Itt hát aligha kereshetünk székely-eket.) [Szekcső egy ízben így van írva: Székfő. Székás 1390-ben személynév Cikádorra].

Küküllőben volt Cikmántor (Chek-, Cik-, Cike, Cukmántul és mántor). Igen valószínű, hogy ennek előtagja is cika (talán így elemezhető: Cik+mánd+or v. ö. Mánd és Mándhida Zala m.)

A ciká-tól külön kell tartanunk cikó (cekó) szavunkat, mely barká-t hajfonadék-ot stb. jelent, cikófa pedig barkás ágat. Ebből is van jó egynehány helynevünk pld. Cikó község Tolnában, Cikó alja v. Cikola Fejérben és Gönyő felett egy Dunasziget vagyis a. m. „Füzalja és nem „Kemencaalj“ v. ö. Tölgyal, Tölösal stb. és személynevünk pld. Cyko, Cikou 1294 és helynév pld. Chyco, Chycou 1230 stb. Hogy van-e a cikó (fűzbarka) szónak köze a fűzfa jelentésű cigle, illetőleg cigele, cikelle szavunkhoz, melyből oly sok helynevünk származott (Pais, M. Nyelv X), nem tudjuk.

Az itt elmondottak hisszük megérdemelnék a nyelvészek figyelmét mert egyes dolgok meg felvilágosításra várnak, de a geográfusokét is, mert e helynevek földrajzi elterjedésének vizsgálata igen becses településföldrajzi eredményeket ígér.

B. Zs.

Vinár. Három *Vinár* községet ismerünk, mindhárom fenn állott már a XIII. sz. első felében: 1) *Huinár* (1237), *Vynar* (1324), Veszprémben, (*Csánki*: Tört. fő. drajz), ma törpe falu Pápa közelében. 2) *Winar* (1250), *Unar* (1434), *Onar* (1498), Kaposvártól ék.-re (*Csánki*). Ma nincs meg. 3) *Wynar* (1369), *Vynar* (1439) Mór mellett Fejérben (*Csánki*). Ma nincs meg. Ezt már 1226-ban említik (*Karácsonyi*: Magyar nemzetségek).

Mindharomban a király vagy királyné népei laktak. Az első kettőre ezt világosan megmondja *Csánki* (Udvorníci de Huinar és populí domine regine de Unar), az utolsóra pedig *Karácsonyi*-ban olvassuk, hogy a *Csák* nembeliek 1226-ban a királynétól kapják Wynért s ugyanők 1237-ben az ottani udvarnokoktól vásárolnak szőlőt. Tervszerű királyi telepítés tehát mindhárom községünk s érdekes, hogy szomszédságukban is ilyen eredetű falvak vannak. A veszprémihez: *Asszonyfalva*, *Alásony*, *Dabrony*, *Kerta*, *Izsaly*, *Szöröcsök* (ez a kettő kifejezetten a királynéé), *Udvarnokszőlős*, *Szücs*, *Szakácsi*, *Takácsi*, *Ötvös* (a lakosok foglalkozása után), aztán *Podár* a királyi aranyművesek (aurifabrorum) faluja. A fejérihez: *Tárnok* (Bodajk mellett, tárnokok), *Dobos* (*Nyergestartó* Feldobos, dobosok, lovászok), *Tófalu* (lovászok, tárnokok), *Zöld*, *Árki*, *Szántó*, *Timár*. A somogyihoz a segesdi tartomány királynéi birtokain kívül: *Gyalán* (török szó = kígyó, személynév, a királyné népele), *Fonó* (u. azé = fonó népek faluja, v. ö. *Fonyód*). Mindkettő ma is meglévő apró falu. Távolabb esett *Szakácsi*, *Fonyászó*, (ez is alkalmasint a fonással függ össze, v. ö. darvaszó, rigászó = madarászó és nem a. m. *Fenye*

+ *aszó*, mint *Pais D.* származtatja *M. Nyelv VIII.*) és *Márcadó* (méhseradó, ilyen volt pld. *Vasban Sárffőmészadó*, ma *Sárfimészó* vagy *Tolnában a makai marciadores* népek faluja stb.).

Település és gazdaságtörténet szempontjából tehát becses adatokkal szolgálnak ezek a helységek. Ez adta elsősorban azt a gondolatot, hogy — úgy látszik királyi szolganéppel telepített helyet jelentő — *Vindr* helynevéünk megfejtésében a régi magyar *in* (*en*) szavunkra gondoljunk. (A szókezdő *h* és *v* itt nem zavar bennünket v. ö. *Ung* és *Hung*, *Almád* és *Halmágy*, *Igor* és *Vigor* stb.). A régi *in* (*en*) a. m. szolgál, *inség* a. m. szolgáltság (*Nyelvtört.* és *Oklevél-szótár* v. ö. *M. Nyelv XIII.* 128). *Simonyi* (*M. Nyelvőr III.* 438) erről azt írja, hogy *in* alkalmasint képzővesztett származéka egy *in* ige-tőnek mint *gond* és *hid*. (*Budenz* után). Jegyezzük meg itt nyomban, hogy az *ina* és *ine* (*vína* és *vine*), mint személynévek gyakran előfordulnak a régiségben. Van-e vagy volt-e ilyen ige-nk, mert az *ár* (vagy *r*) főnévképző úgy látszik elsősorban ige-tővekhez járul (pld. *búv+ár*, *kop+ár*, *hun+or* stb. v. ö. *Halász*: u. ott VII.)? Erre ezt válaszoljuk: *Szamota* Szóárában ilyen adatokat találunk: „debet facere araturam comunem, que vulgariter *eneü* (*enö*) dicitur 1226 és 1240.“ Vagyis közös szántással „kaláká“-val tartoznak, amit magyarul „enö“-nek hívnak. Ez az *enö* (*inö*) világosan ugyanolyan melléknévi ige-név, mint az *adó* s mindkettőnek *praebenda*-féle a hivatalos értelme.

Az *en* (*in*) ige-tő tehát eszerint joggal feltételezhető, *Vin+á+r*, vagy *Vine+r* (*Iner* 1209) tehát olyanformát jelent mint *Szolgaták*. Iktassuk ide nyomban a következő adatot: „in predium *Yneu* hec sunt nomina servorum equestrium“, vagyis *Inö* birtokon a következő lovas szolgák laktak (erről még lentebb).

A *vinor*-*vinár*hoz hasonló, de nem minden esetben igei képzésű személynévek pld. a következők: *Ollár*, *Csapolár*, *Csatár*, *Topanár*, aztán *Hunor* (a Magorhoz gyártotta *Kézai*), *Zádor*, *Somodor* (*ar*, éppen *Onar* mellett is), *Cseker*, *Löver*, *Ecser*, *Veker*, *Veter* stb. Hogy a nyelvész kritikáját mindegyikük megbírja-e, kérdéses.

Az *in*, *en* (szolga) szó ebben a formájában van meg szerintünk a következő nevekben: A *bakonyi* monostor egyik *kiári* vagy *kajári* lovas szolgáját 1086-ban *Inkiár*-nak hívták. (Ez a *Kiár* vagy *Kajár* *Veszprémben* és *Győrben* *Melich* i. t. barátom szóbeli közlése szerint, nem lehetetlen, hogy a *kiáltt*, *kajáltt* szóval függ össze, vagyis ennek alapján szabad feltételeznünk, hogy a *hírnökök*, *kiálttók* faluját jelenti. A *fejérmegyei* *Kuldó* (*Kuldw*) helynévben is gyanítjuk a „*küldö*“ nevet, mert eredetileg királyi hírnökök és tárnokok faluja volt. [A *Vértés* alatt van *Zámor* és *Zámoly* községünk, v. ö. *Úrbér* és *Úrbél* szolgálmányt jelentő falunévek *Zalában*. Ezek is alkalmasin a régi *Zám* = szántani ige-tőből vannak képezve. tehát *szántót* jelenthetnek]. Egy *Invölgy* nevű szántót említ *Pesty* („Helynevek“) *Dörgicse* határában. *En* (ma *Eni*) van *Vasban*, *En* (ma *Ény Iny*) *Barsban*, *Enlaka* *Udvarhelybe* (a. m. *Szolgaták* v. ö. *Szolgaegyőr*, *Szolgaegyháza* stb.), sőt talán *Ikrén* (régábban *Ikrén*, *Ikrin* = *Iker+in*, v. ö. *Ikervár*, *Kettő-Tarcsa* stb.) *Győrben*.

Az *ina*, *ine*, *une*, *yüne* (v. ö. *Irsa* = *Jersa* stb.), *ene*, *hene*, *henye*, *en* stb. alak mint személynév magában és összetételekben-sűrűn szerepel helynévképpen. Pld.: *Iniateleke* (nem *Inak+teleke*!), *Ineteleke*, *Ineveyszád* (tehát

nem *ünd*, mint hitték). *Yülneszakolya* (Szabolcs), *Hene*, *Henye*, *Hennye* (u. ott, azután Tolnában, Zalában) stb.

Képzős származékoknak tekintjük a következőket: *Ind* (Bihar). *Hind* (Nyitra), *Inka*, *Inke*, *Inöd*, *Inse*, *Insey*. *Inesfa'va*, *Inüsfa'va*, *Inese* (vagy *Enese* Győr), *Incs*, *Incse*, *Incsed*, *Incsel* (Encsel Kolozs), *Inárcs* (Pest XIII. sz. vége), *Anárcs* (Szabolcs XIII. sz. eleje). Talán ide tartozik az oláhos (?) végzetű *Indal* (Torda m., a nyitrai *Babindal*?). *Inám* (Pest, Somogy v. ö. *Kozdrom* v. *Páhom*, a bõrpáholók faluja stb.) és *Zündse* (Vas és Zala).

Az en-ből lesznek: *Encs* (többfelé). *Encsencs* (Szabolcs) *Hencse* (vagy *Incsö Györ*, ami *Incselnek* felel meg, v. ö. *Gyermely* = *Gyermö* stb.), *Hencse* v. *Encseháza* (*Incs*e is), azután *Enüd* = *Enig* = *Enid* = *Ened* (*Enyed* és *Enving* Sopronban, Veszprémben). A somogi *Márcadó* (1234, ma *nuszta*) kirávi disznóóvó és márcadó szolgák falujának másik neve (*En + es + d*, vagyis *Szolgád*). Ez, úgy gondoljuk elég meggyőző példa.

A Margit-szigettel szemben a pesti oldalon volt a budai Korcán nemzetség *Révjenő* (*Jeneu de portu*) nevű faluja, mely később (1270) a szigeti apácák birtoka lett. Szolgalmányos népek laktak benne. Ezt régen *Enach*-nak írták (az *ach* végzet mutatja, hogy az előtag *in* volt), ami szabályosan megfelel az *eneu*-nak, *enö*-nek (Melich: M. Nyelv X. 152). Ebből lett azután *Jenő*, *Jene*. Ilyen nevű községünk több volt és van. Érdekes, hogy a gömöri *Balog* nemzetségnek egymás mellett volt *Uraj* és *Jene* nevű faluja. (Az *Uraj* a l. M. Nyelv X.) Több községünk viselte az *Enuruch* = *Eneruh* = *Enerő* nevet (Zemplén, Abauj, Szabolcs), ebből lett *Eny + er + e*.

Sopronban feküdt egy *Bobut* (*Babucs*) nevű falu, hazánkban talán legrégebb gyepű kapuja (*Pauler*) ma *Babót* (vagy lehetne *Babócs + a*). Erről *Csánki* ezt írja: „tributum porte, que nominatur *bobech* (hobecs).“ Ez a község is tehát szolgalmányáról kapta nevét. A zalai *Vanyarc*-ot 1335-ben *Unorch*-nak (*Unárcs* = *Vinárcs*) írták, vagyis *Kisvinár*-nak (*Kisanarch* egy helyen *Kysswanyarch*-nak van írva). Érdekes mármost, hogy ennek másik neve *Babuचा* (*Babocsa*) volt, ami az előbbiek szerint *idestova* ugyanazt jelentette. *Vanyarc* van Nógrádban is, *Babat*, *Babocsa* többfelé, egy éppen a somogi *Inár*, *Onár* (v. ö. *bimbó* = *bombó*) mellett. (A *babucs*, *bobecs* szót szótárainkban nem találom *Onárd* volt Szakcs határában is).

Ebből a kis összeállításból kettő derül ki: egy az, hogy szépszámú és bizonyára még jócskán szaporítható, látszólag össze nem tartozó helynév származtatható ugyanabból az elhomályosult igetöbblől, más meg az, hogy helyneveket szolgalmányokról vagy szolgalmányosokról neveztek el. Egyik sem új dolog, de az általunk felhozott példák mégis újak.

B. Zs.

Ik, Ika. *Pais Dezső* „Az aszó elhomályosult összetételei“ című tanulmányos cikkét (M. Nyelv VIII.) azzal végzi, hogy a temesmegyei *Igazow* (= *ig + aszó*) előtagjáról bajos véleményt mondania. A M. Nyelv XVII. 221. oldalán közölt könyvismertetésben az orosz *Ikva* folyó etimónjának magyarázatában azt olvassuk, hogy az orosz *Ikva* régebbi *Iky* alakja szabályosan megfelel a tölgylet jelentő germán *aikö*-nak, a német *eiche*-nek v. *eich-*

nek. „Tudvalevő. — olvassuk tovább — hogy Sopronban is van egy Ikuva folyó“. (V. ö. ehhez a szláv tiki = tikva = tők szavunkat).

Azt is tudjuk, hogy fáról elnevezett pataknevek a magyarban gyakoriak, birtokos összetételben is (Tölgy-, Fűz stb. pataka) és anélkül is. Ezek az előzmények adták azt a gondolatot, hogy az Igaszó előtagjában a magyarba is átkerült s szövégi hangzójátvesztett iku (ika, Ike, Ik = tölgy) szót keressük (v. ö. széku, széka, szék = tölgy, l. Melich: A tővégi hangzókról Ny. K. XXXIV. és M. Ny. VI). Ha az „aszó“-val összetett helyneveket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ilyen természetű összetételek nagyon gyakoriak (pld. szék-, körte-, dió-, meggy-, ib-, stb. aszó), vagyis a névnek így világos értelme van. Mintha támogatná ezt az is, hogy ugyancsak Temesben találjuk 1) Iku s falut mellette Iku s patakát és 2) Iktar helységet. Az 1.-hez fel kell tennünk, hogy az Iku s (Ikes) alak egy „Ik“ (Ek, Iku, Ika, Eke) alakból van képezve, mely éppúgy használtott személynévnek, mint egyéb fa-neveinkből képzett szavaink is. Ha ez igaz, akkor a 2. így fejlik ki: Iktar (v. ö. Tar, Tard, Szil+tar+csa helyneveinket). Oklevélszótárakban és Mutatókban a multban, de a jelenben is csakugyan találunk ilyen személy illetéleg helyneveket: Ek, Ekke, Ekky, Ekcs, Ekus, Eked, Eku d, Ika (Ikka, Ekka, Sopron), Yku (Borsod v. ö. Ipa, Ipu, ma Ipp, a bölényvadászok faluja, Kraszna), azután Ika falva és Ipa (Háromszék), kadtelke, Iketeleke-, mocsára és Ieka (v. ö. Ilibő = Ielbő) stb.

Békésben volt egy királyi szolgaközség, mely a váradi Regestrumban (XIII. sz. eleje) szerepel s Ica, Yca, Ika nevet viselt. Ennek az elpusztult községnek hollétéről Karácsonyi szerint „fogalmunk sincs“. Figyelmet érdemel azonban az, hogy ugyancsak Békésben merül fel Endrőd mellett a Körözsmenti mocsár-tölgyesek vidékén, egy hasonlóképpen királyi szolgaközség Tölgy néven. Nem lehetetlen az sem, hogy a kettő ugyanaz.

Somogyban találjuk Ikló vagy Ikla községet (Csánki). Ezt a következőképpen próbáljuk megmagyarázni: Ikló olyan képzés lehet, mint Somló (Somlyó: v. ö. magló = anyadisznó, ebből Maglód és talán Maglóca a Zichy Okt.-ban van egy terra Iculod is), mely elsősorban somolást (v. ö. somzik ige T. Szótár), somfasarjadzást eresztevényt, azután olyan helyet jelent, ahol a somfa nő, vagy somfát vágnak (v. ö. ehhez super berch Kisnyárlew és in loco Nyárlövelge = itt „berek“, továbbá faizás, erdőlés). Iklód nagyon elterjedt helynevünk. Ugyancsak Somogyban van Iklód v. Ikléd, közelében Chegléd (= Füzed). Hogy ez az Iklád hogyan viszonylik az Iklód-hoz, eselleg Iklód-hoz s összefüggésben van-e az Iklód Iklánd-okkal, nem merjük eldönteni. Lehet, hogy ezek összetételek Ikl+lod v. lad v. lád+lánd-ból (Lándor = Nándorra nem gondolunk). Sómogyban pld. van Lád is, máshol Lad is. Lehet, hogy ez a Lád v. Vérbulcsu nemzetség neve, mely ezen a vidéken volt birtokos, de nem lehetetlen, hogy a Ladislaus-ból vonódott el, mint Ják a Jakabus-ból.

Somogyban és máshol is van Igal, Igol v. Igar, Ugal, Ugol, Ugaj. Minthogy u. ott van Irek is Ireg, de más analógiákra is támaszkodva is, azt gyanítjuk, hogy ez olyan képzés, mint Bik+al (= Bük+al+ja van Tölal, Töllösal is). Az Igor-ok egy részről az tanítják (Jakubovich),

hogy a Vigor kisorosz személynév van bennük. Sopronban volt Ukecs, Ukacs (l), Ikecs (ma Nikics) helység. Ez azt gondoljuk kicsinyítő képzővel ellátott alak (u. o. Uk+cse, v. ö. Bik+cse, ma Bicske), melynek előtagja talán a dunántúli Uk (Ukk) helynevekben maradt fenn. (Pais a Uk-ot az Ug, Ugrin = szláv nyelven „magyar“ szóból származtatja M. Nyelv XIV.). Ikecs mint személynév is előfordul a régiségben, Ekecs van a komárom-pozsonyi Csallóközben (van Ekcs és Jekecs alak is). Az ek = ik = tölgy származtatást valószínűvé teszi az, hogy nem messze innen, Megyerics határában van Ek-tóhát dűlő és szomszédjában Haraszt, ma elpusztult falu, továbbá Cserhát puszta. Kissé odább Gyalla mellett is volt Iklód falu s ugyanott ma is van Kis- és Nagyharaszt puszta. Megyerics határában volt Ikur patak is, de az Ikerpatak lesz, az ugyanottani Ikurtó tanúsága szerint. (Határos vele Ekel, vagy 1261: Ekl. Ez azonban az itteni Katapán nemzetséggel azonos Ekli nemzetségtől kaphatta nevét. Talán ennek valamelyik tagja viselte a régiségben gyakori Ecli: 1055, Ekyldy: 1086, Ecul, Ikel, Iekel, Iekul nevet. Eculch birtok Szabolcsban szintén a XIII. sz. elején szerepel. A Katapán v. Koppán ősi nemzetség nevét ma is őrzi a kopánkúti dűlő Udvardon). Hunyadban volt Igesd falu, azon a tájékon feküdt Iklód. Igesd megfelelne a temesi Ikus-nak. Egyik „Index“-ben találjuk Ikum-ot, ez talán olyan képzés, mint Somol+um, végül Anonymus említi az Erdélyen innen fekvő Igvon, Igvon erdőt. Lehet hogy ebben is az ik szó rejtőzik (v. ö. esetleg Igván: Pozsony, Erdély, Csitván Moson, Nigván, Sopron).

Még csak annyit, hogy az itt emlegetett nevek mindig olyan helyen fordulnak elő, ahol tölgy v. csererdők, esetleg berkek vagy irtások, harasztok voltak vagy vannak.

Ér, Ercsi, Érd. Hogy az „ér“ közszből éppúgy alkottak helynevet, mint a patak-ból, csorgó-ból, vagy fokból (pld. Sárospatak, Kiscsurgó, Siófok stb.) arra felhozzuk a fejérmegyei Malomér, vagy a soproni Kísér (Kücsünér. 1281, Kecsenér, 1331, Kísér 1465) helységnevet (A kús = kis-re lásd M. Nyelv 1918, 224. Mellékesen jegyezzük meg, hogy az ér-t hér-nek és vér-nek is mondták régen s ilyen helyneveink ma is vannak. Pld.: Köveshér, Fokhér, Hérpályi; aztán: Hatavér = Hat-ér (?) v. ö. Hat-tó, Negyven-tó, de Hata a régiségben mint tónév is szerepel, tehát inkább erről lehet itt szó, Vizesi vér s Elevér = Előér, ma lapos rétség Lak mellett Komáromban. Van Középér, Mög-, Kül-, Bel- és Előser is. A ma is élő Elevér párja már 1469-ben Előérnek van írva; ugyanilyen korú az Előeresztevény; v. ö. különben Inárcs = Hinárcs = Vinárcs).

A komáromi Csallóközben két különböző ponton már igen korán előfordulnak a következő mocsár és patakjelentő tulajdonnevek: Vercs, Ercs, Ercsen. Hogy ezek az ér-nek „cs“-vel kibebítt alakjai (néhány helynév Baj+cse, Csep+cse, Ek+cse, Kér+cse, Pér+cse stb.), arról azt hiszem meggyőző bennünket az Erecs-tő (= Ér+tő, ez is gyakori név). Az egyik Erecs (Verch) nevét ma Erecs-puszta, a másikat Vöstü-puszta (Vercstő, Verecsstő, Verestő, Vöröstő, Vöstő) őrzi.

Ercsi neve a következő alakokban fordul elő: Ercse (1238), Ercsej (1303), Ercsi (1411), Ercs (1465) és Ercsén (XVIII. sz.). Érd-é pedig: Erdi, Erdü (1240), Érd (1270). Az előbbieket után azt hisszük, hogy mind-

két helynevünk az ér (patak) szóból származik, a gvakori cs és d kicsinyítő képzővel. (Ugocsában van Batar patak és Batarcs község, Zemplénben Szeremp patak és Szerempcs = Szerencs község; Aszó-ból lett Aszód, Fok-ból Fakud, Fokd, Fadd, Sár-ból Sárd stb.). Lehet, hogy idetartozik a valkómegegyi Vérvár, (1437), Vértfalva, Vérdi és Vere községeivel együtt s nem lehetetlen, hogy a mosoni Vértowe helység is (Vértöve), mert malmok szerepelnek rajta. Érd (1263). Különben volt Kolozsban, Ercse (Hercse) ma is van Maros-Tordában, Ercsén a tihanyi ősszeírásban és bizonyára még másfelé is.

Mint utólag látom, hasonlóképpen vezeti le egy sereg helynevünket Pais Dezső (M. Nyelv VIII.). A szatmári Vérke-patak azonban ehhez a csoporthoz tartozik vagyis a. m. Érke (lásd Melich M. Nyelv VI.). Hogy Érd falu és Érd nemzetség milyen viszonyban van egymással, annak eldöntése nem a mi feladatunk (lásd Karácsonyi magyar nemzetségek).

B. Zs.

Szemle.

„Általút“ és egyéb „által“-ok. (Részben felelet a Föld és Ember -1922, 71. „Általút és Keresztút“ című reflexióra).

A Lehr Albert és Tolnai Vilmos által vitatott (*Magyar Nyelv VII*) általúton kívül vannak vagy voltak még egyéb, általuk ott nem említett, de nézetünk szerint az általút eredeti jelentésének kinyomozását elősegítő „által“-ok is, még pedig mindenütt és szép számmal. Pld: *Általjalva*, *Általmocsa*, *Általság* stb. (ez utóbbi idézve M. Nyelv IX. 359, Vas megyéből; olyan régi adat, mint az „általút“ legelső okleveles említése; *Nagyság* és *Általság* a két szomszéd (!) község neve), azután *Általszeg*, *Általtelek*, *Által lap*, *Általtető*, *Általvető*, *Általberek*, *Általcser*, *Általbak*, *Általpatlak*, *Általér*, stb. sőt *Által* (t. i. föld) is. (pld. két hold föld az *Által*-ban). A nevek eredeti jelentését persze külön-külön kellene vizsgálni.

Ezek természetesen sem meg nem rövidítenek, sem össze nem kötnek semmit, mint az általút, hanem mivel maguk is jobbra terjedelmesebb topográfiai objektumok közé vannak ékelődve, feltehetőleg az ezek között való fekvést, sőt elválasztást, tehát a helyzetbeliség érzékeltetését akarják kifejezésre juttatni. (Van aztán pld. *Kereszthegy* és *Keresztbük* is, ugyancsak a fekvésük után). Ezek az objektumok tehát „általfeküsznek“, vagy elválasztanak egymástól más objektumokat. A Vértesből jövő *Általér* pld. több község határát választja el, a kadarkúti *Általcser* is két község határán fekszik, az *Által* pedig a Balaton mellett azért neveztetik így, mert a fél határ hosszában fekszik (Jankó). (Az által különben finn-ugor szó s első jelentése „túl“, *Mészöly*). Ugyanezt érzem bele legelső adatunkba, a csallóközi „Általút-aljafötte“ (1269) megnevezésbe is, mert úgy gondolom, hogy az általút itt *akkor*, nem a *mai* értelemben használt, esetleges adhoc taposott utat jelent,